Lujo Margetić

ISPRAVA O ZEMALJSKOM MIRU IZMEĐU ISTARSKOG STANOVNIŠTVA I MARKGROFA W.

I.

Istarski »magnati« održali su u vrijeme markgrofa W. sabor, o kojem je sačuvana u odlomku isprava, koju Lenel s pravom računa »među najvažnija svjedočenja o uređenju Istre u ranom srednjem vijeku«.[1] Benussi[2] je također stavlja uz bok Rižanskom placitu, čija je važnost za našu i evropsku rano-srednjovjekovnu povijest već odavno uočena.[3]

Ispravu je objavio Kandler u svom Codice diplomatico istriano dva puta, jednom pod 1060,[4] a drugi put pod 1112. god.[5] Kandler je *W. marchio* razriješio kao *Wodorlicus marchio* pa je prema tome usmjerio svoje analize prema dvojici istarskih markgrofa toga imena, jednome, koji je umro 1070. god. i drugome, koji se pojavljuje u ispravama od 1090. do 1127. Što se pak tiče pitanja, tko je *»Engelbertus comes«*, Kandler upozorava da je postojao knez takva imena za vrijeme obojice Ulrika, ali je izvjesnu prednost ipak dao starijem datumu jer je drugi Engelbert uzurpirao vlast u Istri na štetu zakonitog markgrofa. Kandler je uz to dao veći broj zanimljivih zapažanja, ali njegovi prijedlozi nisu uvijek prihvatljivi. Tako on pogrešno smatra da su *magnates* i *paysani* naše isprave jedno te isto, drugim riječima, da su *paysani* zapravo veliki vazali, vlastodršci nad istarskim stanovnicima. Ipak treba podvući da su sva kasnija istraživanja započela od njega.

Kada je Schumi pretiskao[6] iz Kandlerova Zbornika našu ispravu, on ju je povezao s Ulrikom II koji se u jednoj ispravi iz 1093. god. u korist samostana sv. Pavla u Lavanthalu pojavljuje zajedno s nekim knezom Engelbertom, a Weiland[7] je nešto kasnije, povezujući spomenuta Engelberta s obitelji goričkih grofova, datirao ispravu 1094—1102, to više što je smatrao da postoji izvjesna sličnost između njezina sadržaja i »mira« što ga je god. 1094. proglasio bavarski vojvoda Welf.

Benussi je uspješno pobio Schumija i Weilanda pozivom na činjenicu da je u ispravi iz 1093. god. u korist samostana sv. Pavla spomenut *»Poppo Histri-*

---

[1] Lenel, Walter. Venezianisch-Istrische Studien. Strassburg 1911, str. 179.

[2] Benussi, Bernardo. Pagine di storia istriana. Parenzo 1897, str. 357.

[3] Tekst Rižanskog placita s ponovljenim čitanjem, prijevod na talijanski i fotografije njegova teksta iz Codex Trevisanus v. u Petranović, Anamari i Margetić, Anneliese. Il Placito del Risano, »Atti« Centra za historijska istraživanja u Rovinju, vol. XIV, 1983—1984.

[4] Kandler, Pietro. Codice diplomatico istriano (= CDI) (pod god. 1060).

[5] Ibid. (pod god. 1112).

[6] Schumi, Fr. Urkunden und Regestenbuch des Herzogtums Krain. Laibach 1882—1883, I, br. 60, str. 68.

[7] Monumenta Germaniae Historica, Legum Sectio IV, Tomus II, Constitutiones et acta publica imperatorum et regum I, Lipsiae 1893, ed. Weiland br. 428, str. 610—611.

ensis marchio«, a ne Ulrik i vratio se Kandlerovoj hipotezi o Ulriku I, podvlačeći da je on mnogo značajniji od Urlika II, za kojeg se čak ni ne zna, da li je uopće bio istarskim markgrofom.[8]

E. Mayer pozabavio se našom ispravom u svom temeljnom radu o istarskom i dalmatinskom pravnom uređenju[9] i ukazao na to da iz te isprave proizlazi da je sva vlast u Istri u rukama markgrofa, da on vrši sudbenost preko svoga izaslanika *(missus)*, doduše, dodaje Mayer, na ne baš jasan način, a da dioba imovine ubojice »počiva očevidno na langobardskom kaznenom pravu«. U datiranje se Mayer nije htio upuštati očito zato što mu se argumenti bilo u prilog Ulrika I bilo u prilog Ulrika II nisu činili odlučujući. Zato je on oprezno izjavio da je isprava »navodno iz 1060. god., ali sigurno iz druge polovice XI stoljeća«.[10]

Do posve novih rezultata došao je Lenel.[11] Sličnost između naše isprave i njemačkih zemaljskih mira iz kraja XI stoljeća Lenel je posve odbacio i uz to upozorio da se izraz *paysani* u Istri ne pojavljuje prije kraja XII stoljeća, a da se pojam, termin i organizacijska forma komune u Istri pojavljuje tek od 1139. god., a i to samo u značajnijim komunama. Nezamislivo je, nastavlja Lenel, da bi već u XI stoljeću postojala tako jako izražena kaznenopravna vlast komuna, koja bi imala za posljedicu diobu dijela ubojičine imovine između markgrofa i »mjesta gdje je zločin učinjen« kao i zajedničko imenovanje borca u dvoboju. Konačno, Lenel upozorava na bilješku u *»Thesaurus ecclesiae Aquileiensis«: Pacta habita inter d. Volcherum patriarcham et paysanos Istrae, Instrumentum anno domini MCCXVII*, koja se očito odnosi na našu ispravu. Patrijarh Volfger nastojao je i inače na mirni način uskladiti svoju vlast s autonomijom istarskih gradova.

Lenelove teze izazvale su živu reakciju talijanskoga pravna povjesnika Leichta.[12] Jedan je od njegovih glavnih argumenata protiv Lenelovih analiza okolnost što akvilejski patrijarh »nikada ne ispušta svoj naziv patrijarha, što bi i inače bilo apsurdno sa stajališta crkvene discipline«,[13] a pogotovu bi to ispuštanje bilo čudno u »našoj cartula, s obzirom na osobito svečane formalnosti kojima je popraćen čin, koji se u njoj spominje«. Po Leichtu postoji vjerojatnost da je riječ o Ulriku II, koji doduše u ispravi iz 1102. god. ne nosi naziv markgrofa, »ali to ne isključuje da ga je nosio prije ili poslije, pa makar kratko vrijeme«.[14] Prema Leichtu pogrešno je tumačiti ispravu kao da dio imovine ubijenoga dijele markgrof i komuna, jer pod *locus offensionis* treba razumjeti biskupa, vicecomesa ili locopositusa. Nadalje, sve po Leichtu, dio isprave koji govori o dvoboju treba tumačiti kao odredbu o dvoboju markgrofova borca s borcem općine. Konačno, zaključuje Leicht, kako se naziv *»comune«* pojavljuje već 1128. god. u Anconi, ništa nas ne sprečava da prihva-

[8] Benussi, n. dj., str. 360—362.

[9] Mayer, Ernst. Die dalmatisch-istrische Munizipalverfassung im Mittelalter und ihre römischen Grundlagen. »Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte«, XXII), 1903, str. 211—308 (talijanski prijevod u »Atti e memorie della Società istriana di storia patria« XXII, 1907, str. 347—450 s korisnim primjedbama C. de Franceschija o Istri na str. 459—462).

[10] Ibid., str. 271.

[11] Lenel, n. dj., str. 181 i d.

[12] Leicht, Pier Silvio. La »forma sacramenti« dell'Istria e la sua data. »Archivio Storico Italiano« LXXIII, 1915, str. 295—307 = Scritti vari di storia del diritto italiano, vol. II, tomo I, Milano 1948, str. 105—114 (dalje citirano po tim stranicama).

[13] Ibid., str. 110.

[14] Ibid., str. 111.

timo tezu da se taj naziv upotrebljava u Istri nešto ranije (»nekoliko godina prije«, kaže Leicht). Ukratko, naša isprava odnosi se prema Leichtu na vrijeme Ulrika II.

Šteta je što Lenel nije znao za Leichtovu kritiku njegova stava. On je u svom drugom osvrtu na našu ispravu, napisanom 1919. god.[15] istaknuo još jedan argument u prilog svojoj tezi, naime, da je sačuvana isprava doista original a ne kopija i da je pisana oko 1200. god.

Dodajmo da je Paschini najprije pristao uz Lenela, ali da se kasnije složio s Leichtom. S druge strane Schmidinger se složio s Lenelom.[16]

Kada je 1924. god. De Vergottini[17] uzeo ponovo u razmatranje problematiku naše isprave, on se izjasnio protiv Lenelove teze, ali je prigovore protiv nje sveo na dva: 1) sadržaj isprave odgovara »feudalnom dobu, a nikako početku XIII stoljeća kada su istarski gradovi uživali punu autonomiju; dovoljno je pročitati ispravu (. . .) da se odstrani i najmanja sumnja«) i 2) nespominjanje naslova patrijarha, Ipak, De Vergottini se nije posve decidirano izrazio o vremenu nastanka isprave. On samo kaže da se isprava »obično pripisuje drugoj polovici XI stoljeća i Ulriku I«.

U nas je tu ispravu objavio 1911. god. u obliku regesta Kos.[18] Po njemu, riječ je o prisegi »mejnega grofa Udalrika, grofa Engelberta, istrskih škofov in velikašev«, među kojima Kos identificira spomenutog markgrofa kao Ulrika I iz obitelji Weimar-Orlamünde. Kosu za čudo nije bilo poznato da je ugledni njemački znanstvenik Simonsfeld obavio god. 1888. novo čitanje isprave, koje je onda 1893. god. objavio Weiland.[19] Zato se Kosov regest temelji na starijem na odlučujućim mjestima pogrešnom čitanju Kandlera. Uz to Kosov regest sastavljen je tek u želji da se čitatelja upozna s približnim sadržajem isprave pa se zato od njega i ne može očekivati akribično izlaganje njezina sadržaja. Kos je ispravu datirao 1065—1070, uzimajući u obzir da je 1065. god. izgubio život Sigfrid iz obitelji Spanheim, otac onoga Engelberta, za kojega Kos smatra da je spomenut u ispravi i da je 1070. god. umro markgrof Ulrik.

Gruber je pišući 1924. god. svoju Povijest Istre[20] prihvatio Benussijevo datiranje isprave (1061. god.) i dao njezin kratki i prilično nepouzdani sadržaj.

O ispravi je u novije doba pisala i N. Klaić.[21] Ona je iz Benussija preuzela Kandlerovo čitanje isprave, a složila se s njime i s Kandlerom i u tome da je isprava sastavljena u doba Ulrika, prvog istarskog markgrofa. Upozorila je na međusobno obećanje, dano, uz zakletvu, markgrofa, kneza, biskupa i magnata s jedne i seljaka *(paysani)* s druge strane i podvukla da je isprava

---

[15] Lenel, Walter. Der istrische Landfrieden des Patriarchen Wolfger von Aquileia. »Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte«, 41, 1919, str. 709 i d.

[16] V. »Memorie storiche Forogiuliesi« X (1914), str. 403 i d.; XV (1919), str. 126 i d. Za čudo, inače vrlo savjesno pisana Storia della procedura civile e criminale, II, G. Salvioli, Milano 1927 prihvaća nekritički neuvjerljive Leichtove teze i pri tome se pogrešno poziva na ispravu iz god. 1186. i na Rižanski placit iz 804. god., premda ti izvori ne sadrže nikakvih vijesti o normama u vezi s ubojstvom. Drukčije, ali bez vlastitih analiza H. Schmidinger, Patriarch und Landesherr, Graz-Köln 1954, str. 147.

[17] De Vergottini, Giovanni. Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo, I, Roma 1924, bilj. 4 na str. 46—48.

[18] Kos, Franc. Gradivo za zgodovino Slovencev II, Ljubljana 1911, str. 148—149.

[19] V. bilj. 7.

[20] Gruber, Dane. Povijest Istre. Zagreb 1924, str. 65.

[21] Klaić, Nada, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku. Zagreb 1971, str. 485.

neobično važan izvor za društveno, ekonomsko, a još više za pravno uređenje tadašnje Istre te zaključila da »uz civitas i castellum i villa, dakle selo, ima svoju općinsku organizaciju«, koja doduše nije tek tada nastala.

Uz to je N. Klaić podvukla kao značajno, da se iz isprave vidi kako svi u njoj spomenuti nastoje ukloniti loše posljedice običaja vražde ili krvne osvete, jer se obračun između obitelji ubijenoga i ubojice ne smatra više pukom privatnom stvari, već ona postaje općinskom i markgrofovom, pa zato i »vražda« i odgovornost ne dijele samo članovi obitelji oštećenoga nego i općina i markgrof.

II.

Kako je nakon De Vergottinija pitanje datiranja naše isprave ostalo u znanosti otvoreno i kako njezin pravni sadržaj nije još podrobnije pravnopovijesno analiziran, smatramo da je ispravu potrebno ponovno uzeti u razmatranje.

Poteškoća je bila u tome što se isprava u međuvremenu zagubila. Ona je ipak nedavno pronađena* pa smo u stanju da dademo njezinu fotografiju i naše čitanje.

Evo teksta isprave:

(1) *Forma sacramenti domini W. marchionis et domini comitis Hengelpreti et episcoporum et Hystrie magnatum fiet in hunc modum: quod ipsi juuabunt omnes homines ciuitatum, castellorum et uillarum qui ad hanc cartulam jurabunt* (2) *in marchia Hystrie contra omnes homines, qui eos molestare uoluerint bona fide sine omni fraude et hanc cartulam infra tempus constitutum firmam obtinebunt et manutenere bonum statum et honorem totius Hystrie; simili modo paysani jurabunt eis et tantum plus quod omnes honorem domini* (3) *W. marchionis Hystrie bona fide sine omni fraude obtinebunt. Statutum est ut si aliquis paysanorum sine ratione uel judicio aliquem paysanorum occiderit, quod Deus advertat, personam ammittat et bona sua omnia in duas* (4) *partes diuidantur, ita ut una medietas sit propinquorum mortui et alia domini W. marchionis et loci offensionis, saluo alio jure ipsius marchionis; et sit homicida inimicus domini marchionis et omnium Hystrie paysanorum in perpetuum, nisi prius gratiam* (5) *propinquorum occisi inuenerit et in aliquo loco paysanorum Hystrie non recipiatur. Qui si inventus fuerit et querimonia de eo uen* (. . .) (6) *capere si possunt et de eo rationem facere uel eum nuntio marchionis presentare, qui de ipso iusticiam faciat. Et si homicida dixerit, se defendendo fecisse hom(. . . . . .)* (7) *tate pugnam facere non poterint, tunc dominus marchio W. cum comune illius loci debent pugnam facere per campio (. . . . . .)* (8) *mittet uel eam recuperabit XL libr(arum) uen(eticarum) a d(omi)n(o) W. marchi(oni) et a loco . . .ss. . . . . .*

Neke važnije razlike prema Kandlerovu čitanju (1) *W: W(odolrici); juuabunt: jurabunt (defendere);* (1/2) *jurabunt in: jurabunt. In; manutenere:*

---

* Osjećamo posebno zadovoljstvo da i ovim putem izrazimo našu zahvalnost pomoći koju nam je u tom smjeru pružio Centar za historijska istraživanja i njegov direktor prof. G. Radossi. Na našu opetovanu molbu dr Lelia Sereni, direktor Biblioteca Comunale »V. Joppi« u Udinama, pronašla je našu ispravu u svesku »Pergamene (. . .) bez vrijednosti« (!), bez regesta i bilo kakvih drugih oznaka pa njoj pripada posebna naša zahvalnost na ustrajnom traženju ove male i nepotpune, ali neobično dragocjene isprave za našu povijest.

manutenebunt (7) *poterint, tunc: poterit. Tunc* (8) *mittet: mittere; marchi(oni): Marchionis; ad: a*

Razlike prema čitanju Simonsfelda (Weiland): (7) *poterint, tunc: poterint. Tunc;* (8) *ven(eticarum): Ven. Ad*

Prema smislu koji proizlazi iz teksta i prema veličini nedostajućeg dijela redaka 5, 6 i 7 mogla bi se predložiti ova približna dopuna teksta:

(5) *de eo uen[erit nuntio marchionis et loco offensionis, permittitur propinquis occisi homicidam]*[22] (6) *capere* itd.

(6) *hom[icidium, per se pugnam faciat*[23] *cum propinquis mortui, qui si propter debili]* (7) *tate*[24] itd.

(7) *per campi[onem. Si homicida victus fuerit, puniatur ut supra; si campio victus fuerit, manum a]*[25] (8)*mittat.*

Zadnji sačuvani redak ne znamo popuniti na zadovoljavajući način, jer je od njega ostalo vrlo malo slova.

Prijevod teksta na naš jezik, uzimajući u obzir također i predložene popune:

Neka oblik zakletve markgrofa W. i gospodina kneza Engelberta, biskupa i velikaša Istre bude ovaj: da će oni u istarskoj marki pomagati sve ljude gradova, kaštela i sela, koji se budu zakleli na ovu ispravu protiv svih ljudi koji ih budu htjeli uznemiravati, (i to) s dobrom vjerom bez prijevare, da će se (nadalje) ove isprave pridržavati unutar utvrđenog vremena kao pravovaljane kao i da će sačuvati dobro uređenje i čast čitave Istre. Stanovnici će im se zakleti na sličan način uz dodatak da će svi prihvatiti čast(i) gospodina W. markgrofa Istre s dobrom vjerom bez ikakve prijevare. Određeno je, ako neki od stanovnika bez razloga ili suda ubije nekog stanovnika, što neka bog otkloni, gubi pravnu osobnost, a sva njegova dobra dijele se na dva dijela tako, da jedna polovica pripada rođacima umrloga, a druga gospodinu W. markgrofu i mjestu, gdje je učinjeno zlodjelo, uz priuzdržaj ostalih prava samoga markgrofa; i neka ubojica bude trajno neprijateljem gospodina markgrofa i svih istarskih stanovnika, osim ako prije toga ne postigne milost od rođaka ubijenoga, a u druga mjesta Istre neka ga se ne prihvati. Ako ga se ipak nađe i protiv

---

[22] Premda smatramo da je izricanje kazne bilo u nadležnosti markgrofa i njegova nuntiusa, sama prijava nekog zločina mogla se učiniti pred bilo kojim općinskim organom. Tako npr. Vinodolski zakon propisuje u članu 61: ličba (tj. prijava, »optužba«) est verovana i more biti pred gospodinom knezom i pred vsakim nega oficialom i pred satnikom i takoe pred nega ženu, ako bi satnik onde ne bil. Dakle, prijaviti se može ne samo satniku, kao općinskom organu, nego čak i njegovoj ženi. (V. M a r g e t i ć, Lujo. Iz vinodolske prošlosti. Rijeka-Zagreb 1980, str. 140). Nadopunjavajući ovaj dio teksta pošli smo od predmnijeve da je samo rođacima ubijenoga dozvoljeno goniti ubojicu. Obratan slučaj, inače vrlo rijedak, u srednjem vijeku v. u Bernskom privilegiju od 1218. god., gl. 30: *Die libertate accusandi homicidam: Quilibet (...) potest querimoniam movere (...) et propter homicidium (...) potest cum ipso inire duellum, etiamsi occisus non fuerit consanguineus ipsius.* G a u p p, Theodor. Deutsche Stadtrechte des Mittelalters, II, Breslau 1852, str. 50.

[23] Usp. Hein. II, 2: (...) *per se pugnam faciat* itd. (Liber Papiensis, MGH, Legum Tomus IV, Hannoverae 1868, cit. str. 582).

[24] Usp. Tršćanski statut iz 1315. god., knj. II, rubr. 1: (...) *Si propinqui occisi fuerint ita debiles* itd. V. K a n d l e r, Pietro. Statuti municipali che portano in fronte l'anno 1150, Trieste 1849, str. 37.

[25] Usp. npr. Bernski privilegij (bilj. 22), gl. 32: (...) *Qui (...) pro homicidio perpretrato aliquem impetierit, si reus victus fuerit, caput amisit. Si autem is qui impetit vincitur, manum amisit.*

njega se podigne tužba [markgrofovu predstavniku i mjestu gdje je zločin počinjen, dozvolit će se rođacima ubijenoga da ga] uhvate, ako mogu i od njega dobiju zadovoljštinu odnosno da ga predaju predstavniku markgrofa, koji neka mu sudi. Ako pak ubojica kaže, da je učinio ubojstvo u obrani [neka osobno izađe na dvoboj s rođacima mrtvoga; ako oni zbog nemoći] ne bi mogli prisustvovati dvoboju, tada gospodin markgrof s općinom onog mjesta treba odrediti dvoboj uz sudjelovanje (plaćenog) borca. [Ako ubojica bude pobijeđen, kažnjava se kao gore. Ako (plaćeni) borac bude pobijeđen, ruku] gubi ili će je iskupiti s 40 mletačkih libara u korist gospodina W. markgrofa i mjesta...

III.

Čini nam se da Leichtove i De Vergottinijeve primjedbe nisu nimalo oslabile Lenelove teze.

Upotreba termina *paysani* govori po našem mišljenju svakako u prilog Lenela. *Paysani* ne znači, dakako, seljaci nego stanovnici uopće, čak prema Mayeru »u prvom redu stanovnici gradova i kaštela«.[26] Taj izraz nalazimo prvi puta upotrijebljen u Istri tek 15. studena 1194 *(tam clericus quam paesanus)*, što doista ne može biti slučaj. Ranije se upotrebljavalo izraz *habitantes* i slično.

Još više protiv teze o nastanku naše isprave u drugoj polovici XI stoljeća govori termin *comune*. Njega nalazimo zabilježenog u Trstu tek 1139. god. *(comune Tergestinae civitatis)*[27] i zato čudi što se o toj okolnosti De Vergottini uopće ne izjašnjava, a Leicht je pokušava zaobići neuvjerljivim pozivanjem na Anconu. Ali, kada bismo i prihvatili Leichtovu argumentaciju i priznali da nas spominjanje *comune* u Anconi god. 1128. ovlašćuje pretpostaviti nešto slično još i »nekoliko godina« ranije u Istri, opet bi nas to dovelo u najboljem slučaju do Ulrika II — ali njega nijedan izvor ne naziva markgrofom, a ako se spustimo sve do Ulrika I, razlika prema Anconi nije »par godina«, nego punih 60 godina, a to je doista previše.

Uostalom, i sam je De Vergottini ograničio svoje »izravno« dokazivanje na Leichtov argument, da je nezamišljivo da bi akvilejski patrijarh kao istarski markgrof mogao i smio u nekoj ispravi ne spomenuti svoj visoki crkveni položaj patrijarha, jer bi to, dodaje De Vergottini, bilo čak u suprotnosti s kanonskim pravom. Ipak, iz sačuvane isprave nikako ne proizlazi da ju je dao ispostaviti patrijarh ili netko u njegovo ime. Isprava nam samo priopćuje sadržaj zakletve između patrijarha i istarskih velikaša i istarskog stanovništva. Isprava nije sastavljena »po nalogu« patrijarha niti su je pisali njegovi pisari, već je ona neka vrsta krnjega zapisnika o zborovanju istarskih »uglednika«, za koje je titula patrijarha bila manje važna i za koje je on bio važan i odlučujući faktor jedino kao markgrof. To je uostalom i razlog zašto ne nalazimo titulu patrijarha u zabilješki iz 1210. god. u »*Thesaurus ecclesiae Aquileiensis*« po kojoj se koparski građani kunu da će patrijarha dovesti na vlast kao svoga »*dominium et marchionem*«,[28] a da pri tome uopće ne kažu da je taj markgrof ujedno i patrijarh.

---

[26] M a y e r, n. dj., str. 278.

[27] CDI u ispravi pod tom godinom.

[28] U izdanju G. B i a n c h i, Udine 1847, br. 515, str. 223: *Item instrumentum, qualiter quidam cives Justinopolitani iuraverunt coram potestate dicte civitatis dare operam bona fide ad conducendum dominum et marchionem in dictam civitatem* itd.

Nadalje, »*nuntius*« markgrofa koji ima ovlast krivične sudbenosti odgovara »*nunciusu*« isprave od 5. ožujka 1270.[29] prema kojoj »gospodin patrijarh neka ima ovlast doći u Piran (sam) ili njegov predstavnik *(nuncius)* upućen s vjerodostojnim pismom«.

U našoj ispravi općina igra dosta važnu ulogu. Već smo istaknuli da termin *comune* isključuje nastanak isprave u XI i u prvoj polovici XII stoljeća. Ovdje se moramo bar dotaknuti nadležnosti istarske općine u sudbenoj djelatnosti, osobito u krivično-pravnom postupku.

Za Mayera je dokaz za sudbenu nadležnost istarske općine u krivičnim stvarima upravo naša isprava. Ali ne samo da drugih izravnih dokaza nema, nego ostali izvori prije upućuju na obratan zaključak. Kada kralj Henrik II daruje 1031. god. Ižulu »*cum placitis*«[30] samostanu sv. Marije, onda je time s dovoljno jasnoće istaknuto da kralj daruje ono što pripada izravno njemu. Isto to vrijedi i za dva darovanja iz 1037. god. novigradskoj biskupiji i to jedno što se odnosi na »mjesto Umag«,[31] a drugo na »mjesto sv. Lovre«.[32] Samo dvije godine kasnije, Henrik III potvrđuje tršćanskom biskupu sve ono što je biskup imao »*per totam Istrie provinciam*«[33] i zabranjuje da bilo tko drugi na tim posjedima održava sudske rasprave čime sve te, čini se goleme, posjede izuzima od nadležnosti svojih funkcionara. I opet o gradskoj sudbenosti ni riječi, premda ne bi smjelo biti sumnje da se najveći dio tih posjeda nalazio upravo u općinskim distriktima.

Gastalda pak, kao organ nadgradske vlasti, nalazimo 1139. u Trstu,[34] 1145. u Kopru,[35] 1158. u Poreču,[36] 1186. u sv. Lovreču,[37] da navedemo samo neke primjere, koji pokrivaju cijelo istarsko područje tijekom XII stoljeća.

Spomenimo još i ispravu s raznim sloboštinama koju je porečki biskup ispostavio stanovnicima Castiglionea god. 1179.[38] U toj ispravi riječ je o tri zakonita godišnja placita na koje dolazi biskup, dok u ostalo vrijeme seljacima sudi gastald, dakle biskupov predstavnik. O sudbenoj nadležnosti gradskih — ovdje seoskih — općina nema ni ovdje riječi.

Prije svega, dok se u tekstovima raznih »mira« *(paces)* iz kraja XI i prve polovice XII stoljeća uvijek utvrđuje vrijeme trajanja, i to od 1 do 12 godina,[39] u doba Štaufovaca nailazimo često na neodređeno vrijeme trajanja. Tako npr. u »miru« Fridrika Barbarose iz 1152. god. određuje se da on važi »*infra pacem constitutam*«,[40] dakle iste riječi koje nalazimo i u našoj ispravi. I na osnovi

[29] CDI u ispravi pod tim datumom.

[30] K o s, op. cit., III (1910), br. 87, str. 59. O sudbenoj vlasti u gradovima od naše literature u prvom redu dolazi u obzir B a y e r, Vladimir. Kazneno postupovno pravo. Prva knjiga, Zagreb 1943.

[31] Ibid., broj 98, str. 67.

[32] Ibid., broj 99, str. 68.

[33] Ibid., broj 103, str. 70.

[34] CDI u ispravi pod tom godinom.

[35] Ibid.

[36] Ibid.

[37] Ibid.

[38] Ibid.

[39] V. npr. tzv. »Državni mir« Henrika IV iz 1103: *Dux Welfo et dux Pertolfus et dux Fridericus iuraverunt eandem pacem usque ad Pentecostem et inde per IIII annos.* Cit. prema K. K r o e s c h e l l, Deutsche Rechtsgeschichte 1 (bis 1250), Hamburg 1972, str. 192. O ustanovi božjeg mira i zemaljskog mira v. i B a y e r, n. dj., str. 42 i d., 63.

[40] L e h m a n n, Karl. Das Langobardische Lehnrecht. Göttingen 1896, str. 154 (Vulgata, Lib. II, Tit. 27). Izvorni tekst u MGH, Constitutiones I, str. 194 i d.

toga treba zaključiti da je naša isprava sastavljena mnogo kasnije nego što to tvrde Kandler, Benussi i De Vergottini.

Nadalje, dok se u ranijim ugovorima ili zakonima[41] o miru ne utvrđuju sankcije za posebna krivična djela, već se ona smatraju naprosto kao povrede odredaba proglašenog mira, dotle se tek od 1152. god. ubojstvo i ranjavanje normiraju odvojeno,[42] kao što je to slučaj i u našoj ispravi.

IV.

Preostaje još da se razmotri tvrdnja De Vergottinija da pravno uređenje koje je spomenuto u ispravi upućuje »bez i najmanje sumnje« na »feudalno doba«. Svakako je vrlo teško povesti diskusiju o tako uopćenoj tvrdnji, ali nije nemoguće da je De Vergottini pri tome imao uz ostalo u vidu prilično kompleksno pravno reguliranje ubojstva koje je, uz zakletvu, jedina pravna ustanova o kojoj se donose norme.

Za čudo, u znanosti se još nije provela temeljitija analiza odredaba o progonu ubojica po našoj ispravi. Kandlerova analiza polazila je s pogrešne pretpostavke, da je u ispravi riječ o ubojstvu vazala po vazalu pa je tako tumačio i dokaz dvobojem, Benussi se ograničio da ispriča sadržaj isprave i da upozori na dvoboj što su ga 1186. god. održali predstavnici općine sv. Lovreča s nekim feudalcima u sporu o uzurpaciji nekih pašnjaka i vode sa strane spomenute općine. Lenel se zadovoljava time da u pogledu »pravnog sadržaja« (Rechtsinhalt) uputi na Mayera, ali taj samo kaže da dijeljenje imovine na dva dijela između rođaka »povređenoga« s jedne i općine s markgrofom s druge strane »usput rečeno počiva očito na langobardskom pravu«. To je, dakako, posve nedovoljno.

Kako odredbe o progonu ubojica iz naše isprave zaslužuju temeljitiju analizu, pokušat ćemo ovdje dati naš doprinos.

Materijalnopravno razlikuje isprava ubojstvo *sine ratione vel iudicio*, a uzima u obzir i ubojstvo u obrani *(se defendendo)*. Kazna za ubojstvo *sine ratione vel iudicio* je gubitak pravne osobnosti i konfiskacija imovine, od koje polovica pripada rođacima ubijenoga, a polovica markgrofu i općini u kojoj se desilo ubojstvo. Razlikovanje između ubojstva *cum ratione* i *sine ratione* treba tumačiti željom sastavljača odredbe da priznaju primjenjivost običajnopravnih norma, npr. nekažnjivost ubojstva preljubnika uhvaćenih na činu, možda i ubojstvo po nalogu kralja,[43] i sl. Ubojstvo pak *cum iudicio* bilo bi ubojstvo osobe, koja je na osnovi presude izgubila pravnu osobnost *(personam amittere)*, ali također i u okviru pravno utvrđenog neprijateljstva *(rechte Fehde)*. Kako po svemu izgleda da je ubojstvo *cum ratione vel iudicio* nekažnjivo, proizlazi da naša isprava za ubojstvo u obrani pretpostavlja najvjerojatnije plaćanje vražde *(compositio, widrigeld)*.

---

[41] O razlici između »Friedenseinungen« i »Landfriedensgesetze« v. Rudolf His, Das Strafrecht des deutschen Mittelalters, I, Weimar 1920, str. 8 i d.

[42] V. bilj. 40.

[43] Usp. Rotarijev edikt, 2: *Si quis cum rege de morte alterius consiliauerit aut hominem per ipsius iussionem occiderit, in nullo sit culpabilis* itd. Beyerle, Franz, Die Gesetze der Langobarden, Weimar 1947, str. 6. O tome v. i Margetić, Lujo. Odnosi Petra Krešimira i pape prema Korčulanskom kodeksu, »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«, LXXIV, 1980, str. 230.

Postupovnopravno isprava, čini se, prihvaća načelo prava na gonjenje ubojice samo rođacima ubijenoga, čime je isključena popularna tužba i gonjenje *ex offo*. Uz to isprava predviđa i sudski dvoboj, ako se ubojica brani da je ubio u obrani, a predviđa i sudjelovanje markgrofa i općine, ako rođaci zbog starosti ili bolesti ne bi mogli nastupiti u sudskom dvoboju. Naime, u tom slučaju markgrof i općina unajmljuju plaćenog borca pa taj, ako pobijedi, dobiva ugovorenu nagradu u cijelosti, a ako podlegne, ona se umanjuje za 40 libara mletačkog novca.

Materijalnopravne norme naše isprave plod su stoljetna razvoja langobardskog i langobardsko-franačkog prava. Već je Liutprand 721. god.[44] razlikovao agresivno ubojstvo *(qui super alium ambulaverit)* od onoga učinjenog u obrani *(se defendendo)*. Sankcija je za ubojstvo u obrani bila plaćanje vražde *(compositio, widrigeld)*. Za agresivno ubojstvo predviđena je prilično kompliciranа sankcija. Naime, ubojica gubi u načelu cijelu imovinu *(omnem suam substantiam amittat)* Ako ubojičina imovina nije veća od propisane vražde, ona pripada u cijelosti nasljednicima *(heredes)* ubijenoga, time da se ubojica preda rođacima ubijenoga *(et persona eius tradatur ad propinquos defuncti)*.[45] Ako je pak ubojičina imovina veća od vražde, višak iznad vražde dijeli se na dva dijela, od kojih jedan ide u korist nasljednika ubijenoga, a drugi kralju.

Liutprandovo razlikovanje agresivnog ubojstva i ubojstva u obrani je na snazi još u XI stoljeću uz neke za naše analize manje važne izmjene i dopune. Da je tome tako, vidi se, među ostalim, i po opsežnom komentaru (tzv. *expositio*) u »*Liber Papiensis*«.[46]

Približno stotinu godina nakon Liutpranda, točnije govoreći god. 818, donio je Ludovik Pobožni kapitularij,[47] koji je važio i u Italiji pa je zato ušao u upravo spomenuti *Liber Papiensis*. Prema tom kapitulariju ubojstvu »*ex levi causa aut sine causa*« ima za posljedicu plaćanje vražde i slanje u privremeno progonstvo. *Ex levi causa aut sine causa* ovdje znači uzimanje u obzir nekih olakšavajućih vanjskih okolnosti, iz kojih se može zaključiti na manju društvenu opasnost ubojice, a treba priznati da je time uzet u obzir u neku ruku i subjektivni element. Primjer za »laki razlog« *(ex levi causa)* bio bi npr. ubojstvo u krčmi ili pri nekoj proslavi, a »bezrazložno« *(sine causa)* ubojstvo bilo bi npr. ubojstvo prilikom nekog nadmetanja, u igri, natjecanju i slično.

Langobardsko-franačko pravo razlikovalo je, dakle, ova četiri glavna stupnja ubojstva:[48]

---

[44] Liutprand, 20; B e y e r l e, n. dj., str. 192.

[45] To ne znači da je ubojica time osuđen na smrt, već omogućuje rođacima ubijenoga da od predanog im ubojice na neki način izvuku daljnje imovinske koristi. Usp. *Expositio u Liber Papiensis* uz Liutpr. 20, nav. str. 417.

[46] Liber Papiensis, n. str. 416 i d.

[47] MGH, Legum sectio II, Capitularia regum Francorum, Tomus I, Hannoverae 1883 (ed. B o r e t i u s, Alfredus), str. 282 = Liber Papiensis, n., str. 527.

[48] Ne uzimamo u obzir umorstvo (Mordh), ubojstvo trovanjem i sl., da bismo prikaz pojednostavili. Ne uzimamo nadalje u obzir ni kapitularij Ludovika Pobožnoga iz 818. god. u kojem je riječ o ubojstvu *aliqua necessitate cogente* (MGH, Capitularia regum Francorum, I, n., Capitularia legibus addenda str. 284 = Liber Papiensis, n., str. 233.

Langobardsko-franačko pravo ranoga srednjega vijeka usporedivo je s ostalim tadašnjim evropskim kaznenopravnim sustavima, npr. i s ruskim pravom, koje je prema našim analizama, provedenim na drugom mjestu (M a r g e t i ć, Lujo. Opća povijest države i prava, Nacrt predavanja. Rijeka 1983, str. 61—63), razlikovalo 1) agresivno ubojstvo a) s nekim razlogom i b) bez ikakva povoda od strane ubijenoga,

a) ubojstvo *cum causa* ili *cum iudicio* — nekažnjivo,

b) ubojstvo *se defendendo,* s plaćanjem vražde,

c) ubojstvo *ex levi causa vel sine causa* s plaćanjem vražde i privremenim progonstvom,

d) agresivno ubojstvo s gubitkom cijele imovine i eventualnom predajom ubojice rođacima ubijenoga, ako je ubojičina imovina manja od vražde.[49]

To langobardsko stupnjevanje ubojstva odgovara uglavnom onome u našoj ispravi, koja također suprotstavlja ubojstvo *se defendendo* onome drugome (agresivnom ubojstvu) i koje u agresivnom ubojstvu razlikuje počinjeno s nekim opravdanjem ili bez njega *(sine ratione vel iudicio).* Iz naše isprave ipak ne proizlazi s dovoljno jasnoće kakva je sankcija za ubojstvo »s nekim razlogom« ali je ipak više nego vjerojatno da je takav ubojica plaćao bar vraždu (*compositio,* Wergeld) kao neku vrstu »paušalne naknade štete« tj. plaćao je društveno utvrđenu cijenu ubijene osobe, koja je ovisila o društvenom položaju ubijenoga. Ostaje otvoreno pitanje, da li je ubojica u obrani prolazio bez kazne i bez plaćanja naknade, u smislu načela rimskog prava ili je plaćao naknadu u smislu langobardskog franačkog prava. *Expositio* u *Liber Papiensis*[50] vrlo je dobro razlikovala propise rimskog prava o nekažnjivosti ubojstva u obrani od langobardsko-franačkog prava, što bi značilo da se i za ubojstvo u obrani još i u XI stoljeću plaćalo »vrijednost« ubijenoga, a tako je bilo, čini nam se, i prema našoj ispravi.

Vidjeli smo da langobardsko-franačko pravo ne polaže osobitu pažnju na subjektivnu stranu počinioca kriviČnog djela.[51] U skladu s time pitanje krivnje ubojice zanemareno je i u našoj ispravi. U tome se langobardsko-franačko pravo razlikuje od rimskog prava i od prava koja su u srednjem vijeku postepeno preuzimala u većoj ili manjoj mjeri načela rimskog prava.[52]

---

i 2) neagresivno ubojstvo. U korist kneza plaćala se »vira« (krvarina), a u korist najbliže rodbine ubijenoga glavarina (»golovnič'stvo«), a u najtežoj vrsti »običnog« ubojstva (naša t. 1b) dolazilo je do progona ubojice i nasilnog prisvajanja njegove imovine u korist članova općine. U pojedinosti ne možemo ovdje ulaziti.

O najstarijem krivičnom pravu i postupku u Slavena v. K. K a d l e c, Prvobitno slovensko pravo pre X veka, s dopunama F. T a r a n o v s k o g a, Beograd 1924, str. 89—130.

Za najstarije ugarsko pravo v. bilj. 52.

[49] *Expositio* u *Liber Papiensis,* n., str. 417 upućuje roditelja ubojice, koji s njime žive u obiteljskom kućanstvu da se podijele sa sinom na taj način, da mu dodijele kao njegov dio upravo onoliko koliko iznosi vražda *»et insuper saltim quod plus valeat obolo«.*

[50] *Expositio* u *Liber Papiensis,* n., str. 416 navodi propis iz devete knjige Justinijanova Codexa po kojem se ne kažnjava ubojstvo iz obrane. Međutim, spomenuti propis ne nalazimo u Codexu, nego u *Edictum Theodorici regis* 15: *Qui percussorem ad se venientem ferro* (Lib. Pap.: *telo!), non habetur homicida, quia defensor propriae salutis videtur in nullo peccasse* (Fontes iuris romani antejustiniani II, izd. J. B a v i e r a, Florentiae 1909, str. 576).

[51] Ipak, u vezi s ubojstvom v. npr. Edictus Rothari, gl. 138, 144, 387 (ubojstvo nolendo), Liutpr. 136, 137.

[52] Za rimsko pravo v. npr. Codex Iustiniani 9,16,1 i 9,16,4 (od literature B a y e r, n. dj., str. 24 i d.) a za srednjovjekovna prava npr. mletačka *Promissio maleficiorum* dužda Orija Malipiera iz 1183. god. po kojoj se kažnjava vješanjem ubojstvo *sine occasione cum voluntate* (K r e t s c h m a y e r, Heinrich. Geschichte von Venedig, Band 1, Gotha 1905, str. 496 a za kasnije mletačko pravo *Liber promissionis maleficii* od 7. srpnja 1232. god., cap. XI, str. 4 Novissimum statutorum ac Venetorum legum Volumen, Venetiis 1727) pa mnoga srednjovjekovna gradska prava, npr. zagrebačko,

Što se pak tiče postupka, langobardsko-franačka regulativa nije bila osobito iscrpna u vezi s onim pitanjima koja nas ovdje zanimaju. Spomenimo ipak kapitularij Ludovika Pobožnoga iz 818. god. koji se primjenjivao i u Italiji, po kojem je u slučaju ubojstva za koje je postojalo neko društveno i pravno priznato opravdanje *(aliqua necessitas cogens)*[53] vlast silila ubojicu »da plati vraždu i da se postigne zakletvom mirenje neprijateljstva«, čime je posebno istaknuta uloga državnih organa, koja, dakako, nije bila zanemarena ni u langobardskoj državi.

Što se tiče dvoboja, koji je vjerojatno bio u praksi prilično proširen, njega spominje podrobnije tek zakon Henrika II u vezi s ubojstvom člana obitelji učinjenim s namjerom dokopati se nasljedstva. Ako ubojica nijeće »neka osobno izađe na dvoboj i ne dozvoljava mu se dati umjesto sebe borca, osim ako bi mu dvoboj bio onemogućen zbog starosti, mladosti ili bolesti«.[54] Iz toga slijedi, da je u drugim vrstama ubojstva bilo dozvoljeno ubojici da u dvoboj uđe ne osobno, nego preko plaćenog borca.

Bilo bi za očekivati da će statuti istarskih gradova sačuvati u većoj ili manjoj mjeri norme o postupku i sankcijama u vezi s ubojstvom iz naše isprave. Ali tome nije tako. Naime, istarski gradovi su prihvatili u cijelosti mletačko krivično pravo. Tako npr. Koparski statut propisuje da »u krivičnim stvarima koparski grad i distrikt pridržava se i upravlja prema odredbama i pravnom sastavu prečasnoga mletačkog grada«.[55] Ipak, čini se da se u Miljama, koje su do 1418. god. ostale pod akvilejskim patrijarhom, zadržalo i u XIV stoljeću neko sjećanje na stari sustav progona ubojice. Već i sama odredba o smrtnoj kazni za ubojicu stilizirana je na neobičan način: Ako tko ubije drugu osobu »svakako gubi pravnu osobnost *(penitus perdat personam)* i osuđuje se na smrtnu kaznu tako da umre«. Riječi *»perdat personam«* kao da su suvišne i kao da su preuzete iz starijeg predloška. Ako ubojica pobjegne, njegova se imovina konfiscira pa će »polovica pripasti općini Milje (!) a druga polovica sinovima

---

koje donosi norme o ubojstvu *in ludo sine premeditata malicia* (Smičiklas, Tadija, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, IV svezak, 1906, broj 155, str. 173), čime se donekle uzima u obzir i subjektivni element, premda treba priznati da pri tome Zagrebački privilegij ipak ima na umu u prvom redu staro razlikovanje neagresivnog ubojstva, prilično nespretno opisanog terminom *in ludo* od agresivnog *(premeditata malicia)*.

I najstarije ugarsko pravo, utvrđeno u Zakonima sv. Stjepana, sadrži načela i norme u velikoj mjeri slične tadašnjem langobardsko-franačkom pravu. Sv. Stjepan razlikuje neagresivno ubojstvo (učinjeno *»casu«* i kažnjivo s 12 penza, v. Zakoni sv. Stjepana, knj. II, gl. 13 u Corpus juris hungarici, Budae 1779), agresivno ubojstvo (tzv. *spontaneum homicidium*, ako je ubojica *accensus ira ac superbia elatus*, kažnjivo sa 110 penza, v. u Zakoni sv. Stjepana, knj. II, gl. 16), a uz to posebno normira agresivno ubojstvo s mačem tj. smrtonosnim oružjem (kazna je gubitak glave, Zak. sv. Stjepana, knj. II, gl. 46) i otrovom (trovač se predaje u ruke rođacima nastradale osobe, Zakoni sv. Stjepana, knj. II, gl. 32). Timon, Akoš. Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte, Berlin 1904, str. 442—445 pogrešno u tome vidi razlikovanje između namjernog (absichtliche) i nehatnog (unfährliche) ubojstva (Tötung).

[53] V. bilj. 48. Vražda, (pomirnina, *compositio*, Busse, widrigeld) v. Bayer, n. dj., str. 63 i d.

[54] Konstitucija Henrika II (Liber Papiensis, n., str. 582), 2: (...) *per se pugnam faciat, nec liceat ei camphionem pro se dare nisi decrepita aetas aut iuvenilis aut infirmitas pugnare prohibuerit.* O sudskom i izvansudskom dvoboju v. i Bayer, n. dj., str. 86 i d.

[55] Statuto di Capodistria, l. I, cap. 2 (Statuta Justinopolis, Venetiis 1668).

ubijenoga, odnosno ako nema sinova, bližim rođacima ubijenoga«.[56] Ako pak ubojica nije pobjegao, on ne gubi imovinu i može čak o njoj oporučiti.

Daleko više sličnosti sa starim »arhaičnim« načinom progona ubojica pokazuje tršćansko pravo. Dapače, statuti iz god. 1315,[57] 1350.[58] i 1421.[59] daju uvid u određenu evoluciju tršćanskog reguliranja krivičnog djela ubojstva.

Prema Tršćanskom statutu iz 1315. god.[60] ubojicu se kažnjava smrtnom kaznom »osim ako je učinio ubojstvo u obrani svoje osobe od onoga koji je navalio na njega sa smrtonosnim oružjem u namjeri ranjavanja«. Ako se ubojicu ne može uhvatiti, »neka bude prognan zauvijek iz općine i neka se sva njegova dobra razdijele, pa jedan dio neka pripadne općini, a drugi rođacima onoga koji je ubijen.«[61] Prema Tršćanskom statutu iz 1350. god. odredbe o smrtnoj kazni i ubojstvu u obrani ostale su nepromijenjene. Do promjene je došlo jedino u vezi s imovinom ubojice koji je pobjegao. Ona će pripasti djeci, ili ako djece nema, najbližem rođaku ubijenoga.[62]

Oba spomenuta statuta utvrđuju postupak na identični način. Naime, ako ubojica tvrdi da je ubojstvo učinjeno u obrani, on to dokazuje s »tri ili dva svjedoka«. Eventualna lažnost njihove izjave dokazuje se sudskim dvobojem pa onaj koji ga izgubi plaća općini 100 libra. Ako pak nije bilo svjedoka, ubojica, koji tvrdi da je ubojstvo učinio u obrani, »brani se s dvobojem« protiv rođaka. »Ako su rođaci toliko fizički slabi, da mu ne mogu dokazivati s dvobojem, tada neka općina na svoj trošak organizira dvoboj protiv krivca.«[63] Odredbe o dvoboju ukinute su tek u Tršćanskom statutu iz 1421. god.

Čini nam se da je veza između normiranja progona ubojica iz naše isprave i tršćanskog prava nesumnjiva. Sudski dvoboj i sudjelovanje općine postoje još 1350. god., a još 1315. god. općina sudjeluje u diobi imovine pobjeglog ubojice. Nestala je, doduše, uloga svjetovne vlasti nad gradom, jer, kao što je poznato, tršćanski biskup, feudalni gospodar Trsta od 948. god.,[64] prepustio je god. 1236,[65] uz ostalo, općini svoju sudsku nadležnost. Naša isprava je utoliko potpunija od tršćanskih odredaba o ubojstvu, što ona uzima u obzir ubojstvo *sine ratione vel iudicio*. Naprotiv, tršćansko pravo utvrđuje okolnosti prava na ubojstvo u obrani na mnogo potpuniji način ne samo od naše isprave, nego uopće od langobardsko-franačkog prava, koje se zadovoljavalo time što je pri-

---

[56] Miljski statut iz 1333. god., knj. II, gl. 47. Colombo, Franco, Gli Statuti di Muggia del 1420, Trieste 1971, str. 375—376. U Miljskome statutu iz 1420. te su odredbe brisane.

[57] Kandler, Pietro. Statuti municipali che portano in fronte l'anno 1150. Trieste 1849.

[58] De Szombathely, Marino. Statuti di Trieste del 1350. Trieste 1930.

[59] Idem, Statuti di Trieste del 1421, »Archeografo Triestino«, vol. XX della III Serie (XLVIII della Raccolta), Trieste 1935.

[60] O godini v. rad, naveden u bilj. 58.

[61] Tršćanski statut iz 1315. god., knj. II, rubr. 1: (. . .) *nisi fecerit defendendo suam personam ab eo qui contra ipsum venerit cum armis mortalibus causa feriendi (. . .) sit bannitus comunis imperpetuum et omnia ipsius bona dividantur, una pars quorum sit comunis, alia propinquorum illius qui interfectus fuerit* itd.

[62] Tršćanski statut iz 1350. god., knj. II, gl. 5.

[63] Tršćanski statut iz 1315. god., n. mj.: (. . .) *defendat se per duellum quod aliter illum non occiderit, nisi defendendo suam personam (. . .) Et si propinqui occisi fuerint ita debile quod non possint illi per duellum probare, tunc comune faciat suis expensis duellum fieri contra principalem.*

[64] CDI u ispravi pod tim datumom.

[65] Ibid. u ispravi pod tim datumom. Isprava je vrlo sumnjiva, ali njezin osnovni sadržaj nije nepouzdan. Usp. De Vergottini, n. dj., II, str. 100—107.

znavalo posebne olakšice za ubojstvo u obrani, ali ga nije potanje definiralo.[66] To treba svakako povezati s južnonjemačkim pravnim izvorima, koji dozvoljavaju obranu samo pri napadaju s oružjem.[67]

Uopće, tršćansko pravo XIV stoljeća sadrži već mnoga pravna shvaćanja potekla iz rimskog prava, koja su prodirala u teoriju i praksu uglavnom na neizravan način. Tako je smrtna kazna za ubojstvo uvedena po uzoru na konstituciju Fridrika I od 1152. god.,[68] a i nekažnjavanje ubojstva iz obrane[69] — protivno langobardsko-franačkom pravu,[70] doživjelo je svoju punu afirmaciju u srednjovjekovnim statutima i drugim pravnim izvorima.[71]

Vratimo se sada tvrdnji De Vergottinija da pravno uređenje kakvo rezultira iz isprave upućuje »bez i najmanje sumnje« na razmjerno rano datiranje naše isprave. Analiza odredaba o ubojstvu, jedinoj pravnoj ustanovi o kojoj je nešto više riječi u ispravi, ne daje za pravo De Vergottiniju, jer se sudski dvoboj,[72] (plaćeni) borac i pojam ubojstva u obrani, onako kako su spomenuti u ispravi, mogu datirati u svako vrijeme počevši od VIII do XIV stoljeća, a sudjelovanje općina u nekim fazama gonjenja i u diobi dijela konfiscirane imovine najbolje odgovara drugoj polovici XII stoljeća i nešto kasnije.[73]

---

[66] To nije učinio ni *Liber Papiensis!*

[67] His, n. dj., str. 199.

[68] V. bilj. 40.

[69] Tako već C.9,16,2 (243. god.).

[70] Razliku između rimskog i langobardskog prava ističe već i *Liber Papiensis*, n. dj., str. 416.

[71] Vrlo je korisno usporediti odredbe naše isprave o postupku i sankcijama u vezi s ubojstvom s dragocjenom rapskom ispravom, sačuvanom u originalu, od 5. prosinca 1234. (CD III, br. 366, str. 421). Prema toj ispravi, ako je netko ranio nekoga čovjeka, plaća 24 zlatnika, od čega 8 dobiva knez, 8 općina, a 8 ranjeni. Ako počinilac nema dovoljno imovine da plati spomenutu kaznu, gubi desnu ruku. Ako je ranjeni umro, novčana kazna iznosi 100 zlatnika, od čega dobiva trećinu knez a dvije trećine žena, djeca i rođaci umrloga. Ujedno se ubojica tjera iz grada i ne smije se vratiti čak i ako bi rođaci ubijenoga oprostili zločin. Ako pak ne može platiti kaznu, vješa ga se. Navedeni rapski propisi očito sadrže samo one norme, koje je rapska općina smatrala osobito važnim i kojima se uvodilo neko novo pravno stanje. To se vidi po tome, što se uopće ne spominje ubojstvo u obrani, a ono je bez i najmanje sumnje bilo i u Rabu priznato. Rapsko pravo i ovdje slijedi opća načela langobardsko-franačkog prava, što nije nimalo čudno s obzirom na blizinu oba pravna područja i znatne kulturne i trgovačke kontakte. Svakako je čudno, što općina sudjeluje u trećini kazne za ranjavanje, a ako ranjeni umre, ona gubi pravo na svoj dio. Upada u oči još jedno. Prema Rapskom statutu iz 1326. god. (U. Inchiostri, A. Galzigna, Gli statuti di Arbe, »Archeografo Triestino« N. S. vol. XXIII, 1899—1900, str. 372—373) novčana kazna za pobjeglog ubojicu iznosi 200 zlatnika od kojih »polovica neka pripadne rapskoj općini, a druga polovica neka se dade rođacima umrloga (knjiga IV, glava 31 Statuta). Naprotiv, kao što smo upravo naveli, po ispravi iz 1234. god. novčana kazna iznosi 100 zlatnika, od kojih općina ne dobiva ništa! Dobiva se dojam kao da u izvorima nešto nedostaje.

U svakom slučaju, u Rabu nailazimo na već poznate elemente: gubitak ruke, dioba novčanog iznosa između vlasti, općine i rođaka.

[72] O sudskom dvoboju i (plaćenom) borcu v. još i propise u Liber consuetudinum Mediolani iz god. 1216, izd. E. Besta i G. L. Barni, Milano 1949, str. 95—101, tit. 16 *De pugna*, značajan zbog toga što je sastavljen približno u isto vrijeme kao naša isprava. V. također i Liber Augustalis Fridrika II iz 1231. god., osobito knj. 1, gl. 34 i knj. 2, gl. 41 s komentarom H. Dilcher, Die sizilische Gesetzgebung Kaiser Friedrichs II, Köln-Wien 1975, str. 158 i d., 532 i d.

[73] Pravo na novčane kazne jedno je od najboljih mjerila za utvrđivanje razvijenosti srednjovjekovnih općina. Creske općine izborile su to pravo tek sporazumom iz 1283. god. (V. Margetić, Lujo. Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina, »Radovi« 7 Instituta za hr-

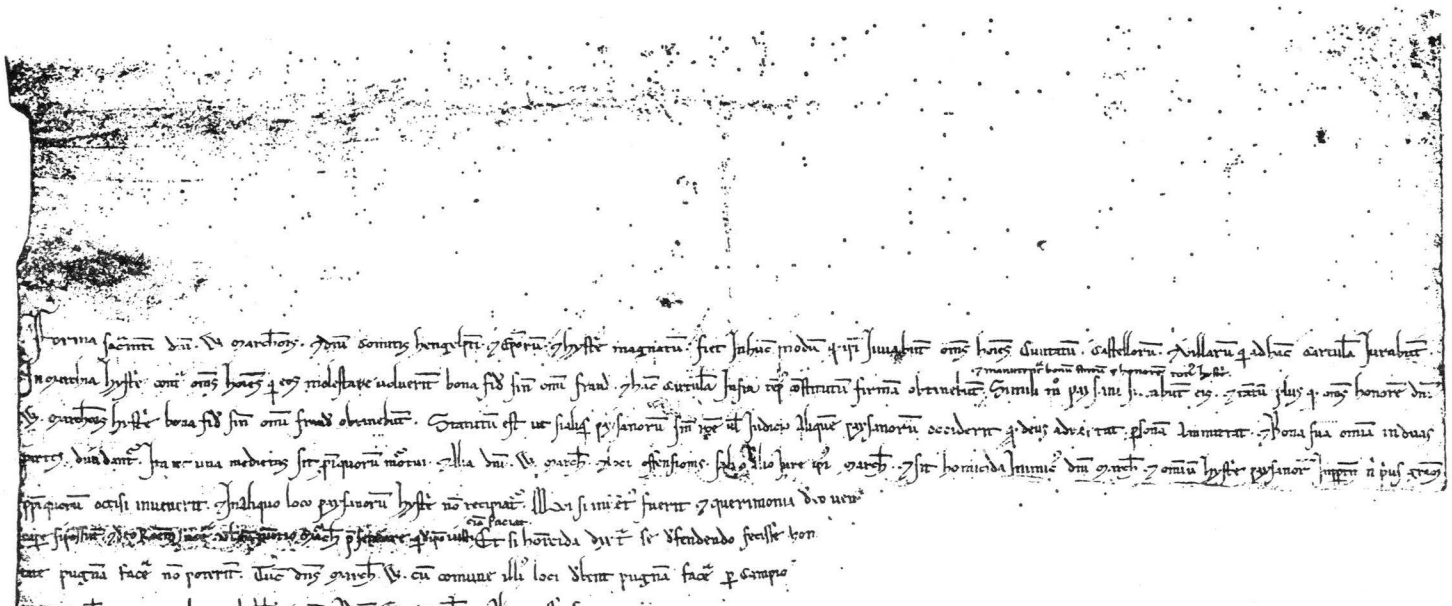
Na koncu ove analize normiranja pitanja u vezi s ubojstvom u našoj ispravi upozoravamo na izvjesnu sličnost početnog teksta najstarijeg sačuvanog Korčulanskog statuta od 13. travnja 1265. god.[74] On sadrži ugovor između Marsilija Georgija, korčulanskog kneza i pojedinog stanovnika Korčule a nakon toga slijede statutarne odredbe. Usporedba s našom ispravom je vrijedna pažnje:

Istarska isprava	Korč. statut 1265. god.
(Markgrof i drugi uglednici se kunu) *quod ipsi iuvabunt omnes homines civitatum* (. . .) *in marchia Hystrie* (. . .) *bona fide sine omni fraude* (. . .) *et manutenere bonum statum et honorem totius Hystrie* (. . .) (Stanovnici Istre se kunu to isto i još) *quod omnes honorem domini W. marchionis Histrie bona fide sine omni fraude obtinebunt.* *Statutum est ut si aliquis* (. . .) *aliquem occiderit* (. . .)	(Knez se kune) *bona fide sine fraude regere comitatum, custodire, manutenere, defendere homines istius civitatis* (. . .) *ad honorem dei et bonum statum civitatis Curzole* (. . .) *Ego p. iuro* (. . .) *bona fide sine fraude servare fidelitatem domino Marsilio nostro comiti* (. . .) *Item firmamus, quod quicumque fecerit homicidium, nisi se defendendo* (. . .)

vatsku povijest, 1975, str. 5 i dalje). Prema Krčkome statutu iz 1388. god. (objavljen od I. Kukuljević-Sakcinski, »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku« II, Zagreb 1852, str. 281—296 i I. Crnčić-F. Rački, Statuta lingua croatica conscripta, Statut vrbanski i donekle i svega krčkoga otoka, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, vol. IV, Zagreb 1890, str. 145—177) kazne su se u načelu dijelile na dva dijela, od kojih je polovica išla oštećenom, a polovica krčkim knezovima. Jedino kod krađa dolazila je u obzir i općina, i to tako da je od polovice, koja je pripadala krčkim knezovima, dobivala jednu trećinu. Isto tako i prema Vinodolskom zakonu (najnovije izdanje u L. Margetić, Iz vinodolske prošlosti, Rijeka, Zagreb 1980) kazna ide u korist oštećenoga i kneza, npr. za silovanje kazna iznosi 100 libara, od toga pripada žrtvi 50 a knezu 50 libara. Općina dobiva svoj dio i kod krađa. U Kastvu su koncem XV st. novčane kazne iznad 50 libara išle feudalnom gospodaru, a one ispod 50 libara dijelile su se između feudalaca i kastavskog suda. V. J. Zontar, Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoletja, »Zbornik znanstvenih razprav« XXI, 1945—1946, Ljubljana 1946, str. 202. Prema uvjetima predaje Plomina u vlast Mletaka 1420. god. trećina novčanih kazna išla je u korist općine, trećina Mlecima, a trećina oštećenom. V. »Atti e memorie della Società istriana di storia patria« IV, Parenzo 1888, str. 283. Naprotiv, prema aktu predaje Labina (ibidem, str. 281), svi prihodi od novčanih kazna išli su općini, a ona je od toga davala svome potestatu jednu šestinu ili paušalno 100 libara godišnje. U Senju su do 1271. god. (za datum v. Margetić, Creske općine, n., str. 21) novčane kazne pripadale potknežinu i vikaru, a nakon te godine knezu iz kuće Frankapada. V. I. Mažuranić, Statuti grada Senja od godine 1388, »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku« II, 1853, str. 155—170; M. Zjačić, Statut grada Senja iz 1388. godine, »Rad« 369, Zagreb 1975, str. 59—76.

Iz tih nekoliko primjera uzetih iz općina sjevernog Jadrana vidi se da su neke općine postigle razmjerno najveći stupanj samostalnosti (creske općine, Labin) a neke su bile još u razvijenom srednjem vijeku pod snažnim pritiskom feudalnog gospodara (Krk, Vinodol, Kastav, Plomin i Senj). Dodajmo da rapska isprava iz 1234. god. regulira i slučaj poricanja optuženoga da je učinio ubojstvo. Ako ne bi nitko htio preuzeti na sebe sudski dvoboj s optuženim, borca postavlja općina: *Si* (. . .) *pro mortuo nullus esset qui per bellum uellet probare mortem illius hominis, tunc debet per communitatem poni bellatorem ad probandum* itd.

[74] Statuta et leges civitatis Curzola, ed. J. J. Hanel, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, vol. I, Zagreb 1877. V. i V. G. Pašuto-I. V. Štal,

Sličnost rasporeda (zakletva feudalca, zakletva podanika, norme o ubojstvu) i sadržaja zakletve je nesumnjiva, a odgovara i sličnosti društvenog i općinskog uređenja Istre i Korčule u XIII stoljeću kada su gradske općine već postale prave autonomne razvijene komune, ali kada su se javljali pokušaji nametanja komunama kvazifeudalnih stega, bez obzira na to da bi one dolazile od strane akvilejskog patrijarha, najjačeg oslonca u biti preživjeloga carstva ili od strane bogatih mletačkih obitelji, koje su gradile temelje svoga bogatstva u prvom redu živom trgovinom s Levantom, ali kojima je upravo zbog uspješnosti te trgovine vlast nad dalmatinskim komunama bila izvanredno korisna.[75]

Korčula, Korčul'skij statut kak istoričeskij istočnik izučenija obščestvennogo i političeskogo stroja ostrova Korčula XIII v., Moskva 1976. Okolnosti nastanka toga statuta. v. u A. V. S o l o v j e v, Drevnejšij sudebnik jugo-zapadnyh Slavjan (Statut ostrova Korčuly), Trudy IV s'jezda russkih akademičeskih organizacij za granicej« č. I, Belgrad 1929, str. 343—356.

[75] Usporedimo bar u najkraćim crtama odredbe Korčulanskog statuta iz 1265. god. o ubojstvu s odredbama naše isprave. Korčulanski statut propisuje za ubojstvo smrtnu kaznu. Time se on bitno odvojio od langobardsko-franačkog pravnog sustava i preuzeo »modernija« pravna shvaćanja. Isto tako dokazivanje ubojstva je ponešto prošireno, jer se uz svjedoke spominje i priznanje i fama publica.

Postupak u vezi s ubojstvom vode, čini se, zajednički knez i općina, s time da općina zove svjedoke, pa ako oni ne dođu ili ne žele svjedočiti, kažnjavaju se s 50 zlatnika odnosno s gubitkom ruke. Kao što vidimo, sudski dvoboj se više ne spominje, ali se za neprihvatljivo držanje svjedoka predviđa ili novčana kazna ili gubitak ruke, što *mutatis mutandis* podsjeća na istarsku ispravu.

Ako pak ubojica pobjegne, a živi u obiteljskoj zajednici s roditeljima, njegov dio pripast će nakon smrti roditelja općini. Ta odredba živo podsjeća na komentar u *Liber Papiensis* (v. bilj. 49).

Konačno, u Korčulanskom statutu postoji i odredba o dijelu konfiscirane imovine ubojice, na koju imaju pravo žena i djeca ubijenoga. Odlučujući dio odredbe glasi: *tota porcio sua mobilium et immobilium deveniat in potestatem communitatis et sit in banno perpetualiter ad faciendum commune cum maiori parte consilii uxori occisi vel suis heredibus debeat providere de illis bonis homicide usque ad medietatem, que pervenerint in commune.* Smisao nije jasan, ali Hanelov prijedlog emendacije koji je u znanosti prihvaćen bez suprotstavljanja ne zadovoljava. U podrobniju analizu se ovdje ne možemo upuštati jer bi nas to odvelo predaleko. Spomenimo ipak bar to da Hanel briše riječi *ad faciendum* i počinje novu rečenicu s *Commune.* Ta nova rečenica počinje dakle ovako: *Commune cum maiori parte consilii* itd. To nije nimalo uvjerljivo. Kako u glavama III, IV u vezi s ranjavanjem stoji: *»percusso dominus comes cum maiori parte consilii a medietate banni et infra ad suum velle provideat,* čini nam se vrlo vjerojatnim da u glavi I, koja govori o ubojstvu, riječ *commune* treba zamijeniti s *comes* pa dobivamo vrlo zadovoljavajući tekst: knez s većim dijelom Vijeća treba da dodijeli ženi ili nasljednicima (djeci) ubijenoga do polovice onih dobara ubojice, koja su konfiscirana.

Lujo Margetić

IL DOCUMENTO SULLA PACE CONCORDATA TRA GLI ABITANTI DELL'ISTRIA ED IL MARGRAVIO W.

Riassunto

L'autore pubblica il documento che ha per soggetto la »pace« tra gli Istriani ed il margravio W. — una delle fonti più importanti per la storia medievale istriana. Il documento fù smarrito, ma fortunatamente è stato ritrovato di recente. Nella ripubblicazione del documento si correggono alcune letture sbagliate degli editori precedenti.

Nel saggio che accompagna la pubblicazione del documento si cerca dapprima di stabilire la data esatta della sua stesura, tanto più che anche in tempi recentissimi molti autori collocano il documento nel secolo XI, benché già tanto tempo fa Lenel abbia offerto argomenti validi a sostegno della datazione del documento nella seconda decade del secolo XIII. Da parte sua, l'autore propone alcuni ulteriori argomenti a favore della tesi leneliana. Il margravio W. dunque, non è da ricercare nella persona di Volrico I della famiglia Weimar-Orlamünde e neppure in quella di suo figlio Volrico II, bensì nel patriarca aquileiese Wolchero.

Siccome finora nella letteratura mancava un'analisi più dettagliata delle norme contenenti la persecuzione degli omicidi, cioè della norma centrale del documento, l'autore ne analizza il contenuto giuridico in rapporto a quelle del diritto romano, longobardo e triestino. Inoltre, l'autore mette in rilievo una concordanza non casuale delle norme del documento analizzato con quelle dello Statuto di Curzola.